

**ՀԱՅՑԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏՍԱՑԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ**

ՎԱՇԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հոդվածում վերլուծվում են հայցի ապահովման քաղաքացիադատավարական կառուցակարգի սուբյեկտային շրջանակը որոշելու հիմնախնդիրները, որի արդյունքում ներկայացվել են ապահովման նախաձեռնությամբ հանդես եկող անձանց դատավարական կարգավիճակի, սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի իրացման առանձնահատկությունները:

Ընդգծվել է, որ հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ օժտված սուբյեկտների շրջանակը ճիշտ սահմանելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին վերախնայել այս ինստիտուտի կիրառման նպատակը՝ այն դիտարկելով օրինական ուժի մեջ մտած, դատական ակտով հաստատված նյութական իրավահարաբերությունների լիարժեք իրացման և հնարավոր վնասները ողջամտորեն բացառող դատավարական կառուցակարգ, որը երաշխավորելու պարտականությունը և պատասխանատվությունը կրում է պետությունը:

Հայցի ապահովում նախաձեռնելու հնարավորություն պետք է ունենան եզրափակիչ դատական ակտի կատարմամբ շահագրգռված սուբյեկտները՝ գործին մասնակցող անձինք, որոնք միմյանցից տարբերվում են շահագրգռվածության աստիճանով և բնույթով:

Բացի այդ, հոդվածում հիմնավորվել է, որ հայցի ապահովման շրջանակներում անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք ներդնել այլ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կառուցակարգ, որպիսին երաշխավորելու նպատակով հայցի ապահովման միջոցի փոխարինման, ձևափոխման, վերացման կամ հնարավոր վնասների հատուցման համար ապահովում պահանջելու միջնորդությամբ հանդես գալու հնարավորություն պետք է վերապահել նաև այն անձանց, որոնց նկատմամբ ձեռնարկվել է այդպիսի միջոց, կամ որոնց իրավունքների և պարտականությունների վրա ազդում է կիրառված հայցի ապահովման միջոցը:

Բանալի բառեր – *հայցի ապահովում, հայցի ապահովման միջոց, երկկողմանի հայց, հակընդդեմ ապահովում, դատարանի նախաձեռնություն, պատասխանող, այլ անձի իրավունքների պաշտպանություն*

Սահմանադրության¹ 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների

¹ Ընդունվել է 06.12.2015 թ. հանրաքվեի միջոցով: ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, հոդ. 1118:

պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի² (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածը, դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների բովանդակության մեջ առանձնացնելով դատական ակտի կատարում պահանջելու իրավունքը, պետության համար իրավական համակարգում այն ապահովելու ուղղակի պարտականություն են սահմանում: Դատական ակտերի կատարումը դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից է, որի կարեվորությունը բխում է նաև Եվրոպական դատարանի պրակտիկայից, առանց որի դատական ամբողջ գործունեությունը կարող է հավասարվել ոչնչի³: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր դիրքորոշումներում նշել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքը կլինի՝ ներ անիրական, իսկ դատական պաշտպանության ընթացակարգը՝ անարդյունավետ, եթե ներպետական օրենսդրությունը թույլ տար վերջնական և պարտադիր բնույթի դատական ակտերը մնային չկատարված՝ ի վնաս մյուս կողմի: Եթե պետությունը չի երաշխավորում վերջնական դատական ակտերի կատարումը, դա հանգեցնում է այնպիսի իրողության, ինչն անհամատեղելի է իրավունքի գերակայության սկզբունքին, որը պայմանավորվող պետությունները պարտավոր են պահպանել Կոնվենցիան երաշխավորելիս: Ընդ որում, ըստ Եվրոպական դատարանի, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով ամրագրված արդար դատաքննության իրավունքը ներառում է ոչ միայն գործն ըստ էության լուծող պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու, այլև կայացված դատական ակտը կատարելուն ուղղված գործուն և արդյունավետ կառուցակարգեր կիրառելու անհրաժեշտություն⁴: Այս առումով հատկանշական է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը. այն, Կոնվենցիան պայմանավորվող պետություններին պարտավորեցնում է իրենց իրավական համակարգերը կազմակերպել այնպես, որ դատարանները կարողանան ապահովել 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի պահանջները, ներառյալ ողջամիտ ժամկետում դատական ակտերի կատարումը, և ներպետական դատարանների ժամանակավոր ծանրաբեռնվածությունը չի հանգեցնում պետության պատասխանատվության, եթե վերջինս ձեռնարկում է նմանաբնույթ իրավիճակը շտկելուն ուղղված անհապաղ արդյունավետ գործողություններ⁵: Հետևում է, որ արդար դատաքննության իրավունքի խախտման պատաս-

² Ընդունվել է 4-ը նոյեմբերի, 1950, Հոմ: ՀՀՊՏ 2002.06.05/17(192) հոդ. 367:

³ Տե՛ս Այասատանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 210:

⁴ Տե՛ս Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը, կետ 34, Հորնսթին ընդդեմ Հունաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 19.03.1997 թվականի վճիռը, կետ 40 և այլն:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950 թ. նոյեմբերի 4-ի կոնվենցիայի մեկնաբանություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, գիտական խմբագիր Գ. Հարությունյան, Եր. «Տիգրան Մեծ», 2005, էջ 212-214:

խանատվությունն ամբողջապես կրում է պետությունը, որից վերջինս կարող է ազատվել միայն, եթե *անհապաղ* ձեռնարկել է հետագա խախտումները բացառելուն ուղղված *արդյունավետ* միջոցներ, որպիսին գնահատելու իրավասությունը վերապահված է Եվրոպական դատարանին: Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանը Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով կայացված №2 (№33509/04), 15.01.2009 թ. վճռի եզրափակիչ մասով պատասխանող պետությանն ուղղակիորեն պարտավորեցրել էր վեցամսյա ժամկետում դատարանի նախադեպային պրակտիկայում ձևավորված կոնվենցիոն սկզբունքների մեկնաբանությունների հիման վրա իրավունքների պաշտպանության ներպետական այնպիսի միջոցներ կամ դրանց համադրման արդյունավետ կառուցակարգեր ներդնել, որոնք ազգային դատարանների վերջնական դատական ակտերը չկատարելու կամ ոչ ժամանակին կատարելու պարագայում կողմերի համար համարժեք և բավարար հատուցում կապահովեն: Արդյունքում 30.04.2010 թ.-ին ընդունվեց «Ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի կամ ողջամիտ ժամկետում դատական ակտի կատարման իրավունքի խախտման համար փոխհատուցման մասին» №68-Փ3 ՌԴ օրենքը, սակայն դա ևս չապահովեց քննարկվող իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը: Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանն Իլյուշկինը և ուրիշներն ընդդեմ Ռուսաստանի, Կալինկինն ընդդեմ Ռուսաստանի վճիռներով ուղղակիորեն արձանագրեց, որ դաշնային օրենքն իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ չի նախատեսում, քանի որ թույլ է տալիս փոխհատուցում տրամադրել միայն Ռուսաստանի Դաշնության բյուջետային համակարգի միջոցների բռնագանձման մասով դատական ակտերի կատարման իրավունքի խախտման պարագայում, և փաստացի անտեսել է դատական ակտերի այն շրջանակը, որոնց կատարումը պետությունը պարտավոր է ապահովել «բնեղենով»⁶:

Հայաստանի Հանրապետությունը իրավական համակարգ է ներդրել Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայում ձևավորված կոնվենցիոն սկզբունքների մեկնաբանությունների հիման վրա իրավունքների պաշտպանության ներպետական այնպիսի միջոցներ կամ դրանց համադրման արդյունավետ կառուցակարգեր, որոնք ուղղված են դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների տարրերի լիարժեք իրացմանը: Այդպիսի կառուցակարգերից է հայցի ապահովումը, որն ուղղված է ողջամիտ ժամկետում քաղաքացիական գործով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտի կատարումն ապահովելուն:

Հարկ է նշել, որ հայցի ապահովման ինստիտուտը, ուղղված լինելով եզրափակիչ դատական ակտի կատարումն ապահովելուն, այնպի-

⁶ St' u Case Ilyushkin and Others v. Russia, judgement NN 5734/08, Kalinkin and Others v. Russia, բողոք NN 16967/10 judgment, 17.04.2012 թվականին հրապարակված վճիռներ:

սի գործիքակազմ և ներգործության միջոցների կիրառման հնարավորություն է նախատեսում, որոնք սկիզբ են առնում հռոմեական իրավունքից և առավելագույնս արտացոլում են այս կառուցակարգի նպատակային նշանակությունը: Մասնավորապես, հռոմեական իրավունքում վեճի առկայությունը փաստելուց հետո (*litis contestatio*) պատասխանողի պատասխանատվությունն էլ ավելի էր մեծանում, եթե վեճի առարկա հանդիսացող գույքի վիճակը վատթարանում կամ վնասվում էր: Յուրօրինակ ապահովման միջոց էր հանձնառությունը, որով հանձնառուն պատասխանատվություն էր կրում գույքի վիճակի պահպանման համար (*cautio iudicatum solvi* կամ *cautio iuratoria*): Ապահովման բազմաթիվ միջոցներ էին գործում լեզիսակցին դատավարության շրջանակներում (*legis action per manus iniectionem* կամ *manus iniection* և *legis actio per pignoris* կամ *capionem pignoris capio*) և այլն⁷:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի բնորոշմամբ՝ հայցի ապահովումը հանդես է գալիս որպես օրենսդրությամբ նախատեսված՝ անձանց իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներից մեկը, որով պաշտպանվում են հայցվորի օրինական շահերն այն դեպքերից, երբ պատասխանողը կարող է գործել անբարեխիղճ, կամ երբ այդպիսի միջոցները չկիրառելն անհնարին կարող է դարձնել դատական ակտի կատարումը: Քննարկվող դատավարական ինստիտուտը կոչված է դատարանի կողմից նախապես ձեռնարկվող որոշակի միջոցներով հնարավոր բացասական հետևանքներից պաշտպանել հայցվորի (ապագա պարտատիրոջ) իրավունքներն ու օրինական շահերը: Դրանով իսկ այն ուղղված է խախտված իրավունքների իրական և ամբողջ ծավալով վերականգնելուն⁸: Չեղվելով վճռաբեկ ատյանի արտահայտած դիրքորոշումից՝ դատավարագիտությունում հայցի ապահովումը դիտարկվում է որպես դատարանի կողմից կատարվող գործողություն, որը հետապնդում է գործով կայացվելիք վճռի կատարման երաշխիքներ ապահովելու նպատակ: Միևնույն ժամանակ, հայցի ապահովումը դատական պաշտպանության դիմած անձանց իրավունքների պաշտպանության նախնական ձև է, քանի որ դատարանի որոշմամբ կիրառվող պաշտպանական միջոցները, որոնք դատավարագիտության մեջ կոչվում են հայցի ապահովման միջոցներ, հանդես են գալիս որպես վիճելի իրավահարաբերության կամ դրա հետ սերտորեն կապված այլ իրավահարաբերությունների մասնակիցների վրա նյութաիրավական ներգործության այնպիսի ժամանակավոր միջոցներ, որոնք չեզոքացնում են վիճելի իրավիճակը մինչև լիարժեք իրավական որոշակիության հաստատումը, բացառում են գործին մասնակցող անձի ենթադրյալ իրավունքներին անդառնալի (անվերականգնե-

⁷ Տե՛ս **Салогубова Е. В.** Римский гражданский процесс, М., 1997, էջ 88-91, **Покровский И. А.** История римского права. СПб., 1998, էջ 163:

⁸ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1807/02/13 քաղաքացիական գործով 27.11.2015 թ. որոշումը:

լի) վնաս պատճառելու հավանականությունը⁹:

Հայրենական իրավաբանական գրականության մեջ հայցի ապահովման ինստիտուտի վերլուծությունը հիմնված է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննարկվող կառուցակարգի վերաբերյալ արտահայտված դիրքորոշումների տեսական ընդհանրացման և զարգացման վրա, մինչդեռ առաջին հերթին անհրաժեշտ է վերաիմաստավորել հայցի ապահովման կիրառական նշանակությունը: Մասնավորապես, հայցի ապահովումը դիտարկվում է առավելապես մասնավոր շահի պաշտպանությանն ուղղված կառուցակարգ, որը իրացնելու պարտականությունը կրում է դատարանը, սակայն անտեսվում է պետության պատասխանատվությունը դատական ակտի արդյունավետ կատարումը չապահովելու համար: Հետևաբար, պետությունը ևս շահագրգռված է եզրափակիչ դատական ակտի կատարումն ապահովելու հարցում:

Հայցի ապահովումը դիտարկելով բացառապես մասնավոր շահի նախնական պաշտպանությանն ուղղված կառուցակարգ՝ օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումներում նվազեցրել է քննարկվող վարույթի շրջանակներում դատարանի մասնակցային դերը՝ վերջինիս զրկելով սեփական նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու հնարավորությունից, ինչը դատական ակտի կատարման համար պետության պատասխանատվության հանգամանքը հաշվի չառնելու դրսևորում է: Ընդ որում, հատուկ ուշադրության է արժանի հայցի ապահովման վարույթի սուբյեկտային շրջանակը որոշելու հարցը, որի հիմքում ընկած է ապահովման միջոցների կիրառմամբ շահագրգռվածություն ունեցող սուբյեկտների կազմի ճիշտ սահմանումը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև ՔԴՕ) 128-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կիրառում է հայցի ապահովման միջոցներ, եթե նման միջոց չձեռնարկելը կարող է անհնարին դարձնել, դժվարացնել դատական ակտի կատարումը, հանգեցնել վեճի առարկա հանդիսացող գույքի փաստացի կամ իրավական վիճակի փոփոխության կամ էական վնաս հասցնել միջնորդություն ներկայացնող անձին:

Նշված հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ դատարանը զրկված է սեփական նախաձեռնությամբ հայցի ապահովում ձեռնարկելու հնարավորությունից և դա կարող է անել բացառապես գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ: Այս կանոնից օրենսդիրն ընդամենը երկու բացառություն է նախատեսել դատարանի կողմից գործի քննությունն «ի պաշտոնե» (ex officio) սկզբունքով իրականացնելու պարագայում, մասնավորապես՝ ընտանեկան վեճերով դատարանը,

⁹ Տե՛ս Ս. Գ. Մեդրյան, Հայցի ապահովումը քաղաքացիական դատավարությունում, Եր., «ԵՊՀ հրատ.», 2020, http://www.yso.am/files/Hayci_apah.pdf

ելնելով երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից, կարող է իր նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման կարգով գործին մասնակցող անձի կամ այլ անձի արգելել կամ պարտավորեցնել կատարելու որոշակի գործողություններ (ՔԴՕ 203 հոդվ., մաս 3) կամ ՀՀ անօրինական տեղափոխված կամ ՀՀ տարածքում ապօրինի պահվող երեխայի վերադարձի վերաբերյալ հատուկ հայցային վարույթի գործերով դատարանը պարտավոր է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու որոշմամբ հայցի ապահովման կարգով արգելել պատասխանողին՝ փոխելու երեխայի բնակության վայրը մինչև գործով կայացվելիք վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը (ՔԴՕ 206 հոդվ., մաս 2): Ուստի առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզել դատարանի համար ընդհանուր նորմով նման օրենսդրական հնարավորություն չնախատեսելու նպատակահարմարությունը, ինչպես նաև գործին մասնակցող այն անձանց շրջանակը, որոնք կարող են հանդես գալ նման նախաձեռնությամբ:

Իրավաբանական գրականության մեջ հայցի ապահովման կիրառման հարցում շահագրգռվածություն ունեցող սուբյեկտներին, ելնելով հիմնական և ապահովման մասնավոր վարույթում ունեցած դատավարական կարգավիճակի առանձնահատկություններից, ընդունված է դասակարգել երեք հիմնական խմբի՝ ա) հայցի ապահովման վարույթի շահագրգիռ սուբյեկտներ, բ) հայցի ապահովման վարույթում մասնակի շահագրգռվածություն ունեցող սուբյեկտներ, գ) սուբյեկտներ, որոնք ապահովման վարույթում հետապնդում են զուտ դատավարական շահ¹⁰: Հետևաբար, դատարանը, որպես վեճը լուծող մարմին, վարույթի այս տեսակում առնվազն կարող է պետական և հանրային շահ հետապնդող հանդես գալ, ինչը պայմանավորված է արդարադատությունն արդյունավետ կազմակերպելու և դատական ակտի հետագա կատարման համար բավարար պայմաններ ապահովելու անհրաժեշտությամբ: Դատարանի կողմից սեփական նախաձեռնությամբ հայցի ապահովում կիրառելու հնարավորության բացառումը օրենսդիրը պայմանավորել է հայցի ապահովմամբ պատճառված վնասը հատուցելու բեռը չկրելու հանգամանքով: Այսպես, ՔԴՕ 138-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձը կամ այլ անձը, որի դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց, իրավունք ունի հայցադիմում ներկայացնելու նույն դատարան՝ հայցի ապահովում պահանջած գործին մասնակցող անձի դեմ՝ հայցի ապահովմամբ իրեն պատճառված վնասները հատուցելու պահանջով, եթե դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հայցը մասնակի կամ ամբողջությամբ մերժվել է, թողնվել է առանց քննության, կամ գործի վարույթը կարճվել է ՔԴՕ 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3-րդ, 7-րդ կամ 11-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով: Իրավամբ անտրամաբանական կլիներ դա-

¹⁰ См. у Юсупов Т. Б. Обеспечение иска в гражданском и арбитражном процессе, дисс., к.ю.н., М., 2005, էջ 10:

տարանի նախաձեռնությամբ կիրառված հայցի ապահովմամբ պատճառված վնասը հատուցելու պահանջը հենց դատարան ներկայացնելը, որպիսի պայմաններում, շահերի բախմամբ պայմանավորված, դատարանը չէր կարող անկողմնակալ և անաչառ օրենքի հիման վրա գործող վեճը լուծող մարմին հանդիսանալ: Ուստի նման պահանջը բոլոր դեպքերում հայցի ապահովում պահանջած գործին մասնակցող անձի դեմ ներկայացնելը ճիշտ է և արդարացված: Ջարգացնելով այս մոտեցումը՝ դատավարական օրենսգիրքը մշակողները գտել են, որ *սխալ է դատարանի նախաձեռնությամբ և դատական հայեցողությամբ կիրառված ապահովման միջոցներով պատճառված վնասը հատուցելու բեռը և պատասխանատվությունը գործին մասնակցող անձի վրա դնելը*: Սակայն նման մոտեցման կողմնակիցները հաշվի չեն առել երկու կարևորագույն հանգամանք՝ դատական ակտը կատարելու համար անհրաժեշտ և բավարար պայմաններ ապահովելու հարցում պետության պատասխանատվությունը և հայցի ապահովման վարույթում գործին մասնակցող անձանց շահերի պաշտպանության դատավարական հայեցողության դրսևորումները: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է ի սկզբանե գիտակցել, որ հայցվորը կամ հայցվորի իրավունքներից օգտվող գործին մասնակցող անձը որպես վարույթ նախաձեռնող կամ նյութափրավական պահանջի վերաբերյալ դատարանի եզրափակիչ դատական ակտ ակնկալող սուբյեկտներ, կրում են հայցային պահանջները չբավարարվելու, առանց քննության թողնելու կամ գործի վարույթը կարճելու հետևանքով առաջացող ռիսկերը, այդ թվում՝ օրենքով նախատեսված ֆինանսական բեռը: Օրինակ՝ հայցվորը պետք է գիտակցի դատարանի կողմից հայցային պահանջները չբավարարելու հետևանքով դատական ծախսերի բեռը, ինչպես նաև այլ բացասական հետևանքների ռիսկը կրելու պատասխանատվությունը: ՔԴՕ 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համապատասխան (չբավարարված հայցապահանջների չափին համապատասխան դատական ծախսերի բեռը կրում է հայցվորը), կամ ՔԴՕ 110-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, որ հայցն առանց քննության թողնելու, գործի վարույթը կարճելու դեպքում դատական ծախսերի փոխհատուցման պարտականությունը դրվում է հայցվորի վրա, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Վերոգրյալից բխում է, որ առնվազն հայցվորի կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձանց պարագայում դատարանի նախաձեռնությամբ կիրառված հայցի ապահովմամբ պատճառված վնասների հատուցման բեռը կրելը խիստ տրամաբանական է, քանի որ վերջիններիս կողմից օրենքով սահմանված կարգով նյութափրավական պահանջներ ներկայացնելը դատարանի համար արդարադատությունն արդյունավետորեն կազմակերպելու, այդ

թվում՝ կայացվելիք դատական ակտի կատարումը ողջամտորեն ապահովելու պատասխանատվություն է առաջացնում:

Բացի այդ, մեր կարծիքով, անտեսվել կամ համարժեք չեն գնահատվել հայցի ապահովման պարագայում գործին մասնակցող անձանց շահերի պաշտպանության դատավարական գործիքները՝ հայցի ապահովման միջոցի փոխարինումը, ձևափոխումը կամ վերացումը, ինչպես նաև հակընդդեմ ապահովման ինստիտուտը: Այսպես, գործին մասնակցող անձինք, այդ թվում՝ հայցվորը և վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձը, նպատակ ունենալով խուսափել հետագայում վնասի հատուցման բացասական հետևանքներից, ՔԴՕ 133-րդ և 134-րդ հոդվածներով սահմանված կարգով հնարավորություն ունեն հանդես գալու դատարանի կողմից կիրառված հայցի ապահովման միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելու, ձևափոխելու կամ վերացնելու միջնորդությամբ, եթե գտնում են, որ հայցի ապահովումը կիրառվել է սխալ ձևով կամ առանց բավարար հիմքերի, ինչի հետևանքով պատասխանողը կարող է վնասներ կրել¹¹: Կամ՝ գործին մասնակցող անձը, որի դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց, կարող է միջնորդություն ներկայացնել իր հնարավոր վնասների հատուցման համար հայցի ապահովման միջնորդություն ներկայացրած՝ գործին մասնակցող անձից ապահովում (հակընդդեմ ապահովում) պահանջելու վերաբերյալ, որի բավարարման դեպքում հակընդդեմ ապահովման պարտականությունը չկատարելու պարագայում գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ, առանց դատական նիստ հրավիրելու, եռօրյա ժամկետում դատարանը որոշում է կայացնում հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու մասին (ՔԴՕ 135-րդ հոդվածի 1-ին, 5-րդ և 6-րդ մասեր): Այսինքն՝ գործին մասնակցող անձն օրենսդրական լիարժեք հնարավորություն ունի հանդես գալու դատա-

¹¹ Այս առումով ՀՀ քաղաքացիադատավարական գործող օրենսդրությունը շահեկանորեն տարբերվում է խորհրդային տարիներից ժառանգաբար փոխանցված և Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրությամբ նախատեսված ներկա իրավակարգավորումներից, որոնց համաձայն՝ հայցի ապահովման միջոցները փոխարինելու, ձևափոխելու կամ վերացնելու միջնորդությամբ կարող էր հանդես գալ անձը, որի դեմ ուղղված է ապահովման միջոցը, կամ պատասխանողը: Մասնավորապես, ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 1-ին մասը հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու միջնորդությամբ հանդես գալու իրավունք վերապահում է միայն պատասխանողին, մինչդեռ ՌԴ արբիտրաժային դատավարության օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 1-ին մասը նման հնարավորություն է նախատեսում գործին մասնակցող բոլոր անձանց համար: Հայցի ապահովման քաղաքացիադատավարական իրավակարգավորումներն առավելապես համապատասխանում են ընդհանուր իրավական համակարգում ապահովման կամ իրավունքների պաշտպանության նախնական միջոցների կառուցակարգերին: ԱՄՆ-ում նույնիսկ որպես իրավունքի ինքնուրույն ճյուղ է ձևավորվել դատական պաշտպանության միջոցների իրավունքը (Law of remedies), երբ Չարլզ Ալան Ռայթը ամբողջական և համակարգված ձևով ներկայացրեց դատական պաշտպանության միջոցների վերաբերյալ ամերիկյան դատարանների նախադեպային որոշումների ժողովածուն, որը ներառում էր նաև իրավունքների նախնական պաշտպանության դատավարական կամ հարկադիր միջոցները (coercive remedies) և այլն:

րանի նախաձեռնությամբ կիրառված հայցի ապահովման միջոցը փոխարինելու, ձևափոխելու կամ վերացնելու միջնորդությամբ, ինչպես նաև չտրամադրելու հակընդդեմ ապահովում, եթե գտնուի է, որ նման գործողություն չիրականացնելը հետագայում կարող է բացասաբար անդրադառնալ իր իրավունքների և պարտականությունների վրա:

Ուստի գտնուի ենք, որ առավել ճիշտ կլիներ վերացնել ոչ թե դատարանի նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու օրենսդրական հնարավորությունը, այլ դատավարական օրենքում առանձին նորմով սահմանել, որ հայցվորը կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձն ազատվում է դատարանի նախաձեռնությամբ կիրառված ապահովման միջոցներով պատճառված վնասը հատուցելու պարտականությունից, եթե դատարանում հանդես է եկել այդպիսի միջոցը փոխարինելու, ձևափոխելու կամ վերացնելու միջնորդությամբ:

Բացի այդ, ինդրահարույց են նաև ՔԴՕ 133-րդ, 134-րդ և 135-րդ հոդվածների իրավակարգավորումները, որոնց դեպքում ձեռնարկված հայցի ապահովման միջոցի փոխարինման, ձևափոխման, վերացման կամ հնարավոր վնասների հատուցման համար ապահովում պահանջելու հնարավորություն սահմանվել է միայն գործին մասնակցող անձանց համար: Մինչդեռ ՔԴՕ 129-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերով որպես հայցի ապահովման ինքնուրույն միջոցներ նախատեսվել են այլ անձանց կողմից վեճի առարկային վերաբերող որոշակի գործողությունների կատարումն արգելելը, ինչպես նաև պատասխանողին կամ այլ անձանց վեճի առարկային վերաբերող որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտավորեցնելը: Այսինքն՝ վարույթի անմիջական մասնակից չհանդիսացող և գործին մասնակցող անձի դատավարական կարգավիճակ չունեցող անձը, որի նկատմամբ կիրառվել է հայցի ապահովման նշված միջոցներից որևէ մեկը, զրկված է այդպիսի միջոցի փոխարինման, ձևափոխման, վերացման կամ հնարավոր վնասների հատուցման համար ապահովում պահանջելու օրենսդրական հնարավորությունից: Նման իրավակարգավորումն առնվազն տարակուսելի է և հակասում է թե՛ ՀՀ Սահմանադրությամբ, թե՛ Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված արդար դատաքննության և պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքների իրացման հիմնադրույթներին, քանի որ անձին զրկում է իր իրավունքների վրա բացասաբար ներգործող կամ պարտականությունների վրա ազդող դատական ակտից պաշտպանվելու, սեփական իրավունքներն ու օրինական շահերն իրացնելու դատավարական գործիքակազմից:

Գտնուի ենք, որ հայցի ապահովման միջոցի փոխարինման, ձևափոխման, վերացման կամ հնարավոր վնասների հատուցման համար ապահովում պահանջելու միջնորդությամբ հանդես գալու օրենսդրական հնարավորություն ՔԴՕ 129-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ

*կետերով նախատեսված դեպքերում անհրաժեշտ է սահմանել նաև այն անձանց համար, որոնց նկատմամբ ձեռնարկվել է այդպիսի միջոց, կամ որոնց իրավունքների և պարտականությունների վրա ազդում է կիրառված հայցի ապահովման միջոցը*¹²:

Հատուկ ուշադրության է արժանի հայրենական դատավարական օրենքով առանց վերապահումների գործին մասնակցող անձանց կողմից հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորության սահմանումը, հատկապես երբ պատասխանողի կամ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձանց կողմից նման միջնորդությամբ հանդես գալու իրավունքի վերաբերյալ գործնական և տեսական առումներով մինչ օրս միասնական մոտեցում չի ձևավորվել: Թե՛ քաղաքացիական գործերով ՀՀ դատական պրակտիկայում, թե՛ դատավարագիտության մեջ արմատացած է այն մոտեցումը, որ պատասխանողը հայցի ապահովման միջնորդությամբ կարող է հանդես գալ հակընդդեմ հայցի հարուցման պարագայում՝ միաժամանակ չբացառելով որոշ դեպքերում հայցի ապահովում իրականացնելու հնարավորությունը (օրինակ, երբ ներկայացվում է ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող և հայցվոր ամուսնու տիրապետության ներքո գտնվող գույքը բաժանելու պահանջ, և հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ հանդես եկող պատասխանողը ձգտում է բացառել հայցվորի մոտ գտնվող գույքի հնարավոր սպառումը, ոչնչացումը, վիճակի հնարավոր վատթարացումը և այլն): Բացի այդ, նշվում է, որ հայցի ապահովման նախաձեռնությունը չի կարող ծագել վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձանցից, քանի որ վերջիններս դատական քննության ենթակա վիճելի իրավահարաբերությունների ենթադրյալ մասնակիցներ չեն, կայացվելիք դատական ակտով նրանց համար ուղղակիորեն իրավունքներ և պարտականություններ սահմանվել չեն կարող, նրանք չեն կարող պահանջել օրինական ուժի մեջ մտած վճռի հարկադիր կատարում¹³:

Մեր կարծիքով՝ նման մոտեցումը չի կարող համարժեքորեն արտացոլել հայցի ապահովման ժամանակակից իրավընկալումն ու սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների լիարժեք ապահովման հիմնադրույթները: Նախևառաջ, պատասխանողը ևս «Դատական ակտերի կատարման մասին» ՀՀ օրենքի¹⁴ տրամաբանությամբ չի կարող օրինական ուժի մեջ մտած վճռի հարկադիր կա-

¹² Այլ անձի կողմից, որի նկատմամբ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց, հայցի ապահովման միջնորդություն ներկայացրած գործին մասնակցող անձից հնարավոր վնասների հատուցման համար ապահովում պահանջելը հակընդդեմ բնույթ չի կրում: Այն պետք է դիտարկել բացառապես հնարավոր վնասների հատուցումը երաշխավորելու կամ ապահովելու տեսանկյունից այն պարզ պատճառով, որ «այլ անձը» վարույթի մասնակից չէ և չունի գործին մասնակցող անձի դատավարական կարգավիճակ:

¹³ Տե՛ս Ս. Գ. Մեղրյան, նշվ. աշխ.:

¹⁴ Ուժի մեջ մտել 01.01.1999 թ., ՀՕ-221, ՀՀՊՏ 1998.06.15/12(45):

տարում պահանջել, քանի որ եզրափակիչ դատական ակտի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալիս է գործը քննած առաջին ատյանի դատարանը, իսկ միջանկյալ դատական ակտի համար՝ ակտն ընդունած դատարանը՝ պահանջատիրոջ կամ դրա համար հատուկ լիազորված նրա ներկայացուցչի կողմից դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ներկայացված դիմումի հիման վրա, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի (հոդվ. 18): Պահանջատերն այն քաղաքացին կամ իրավաբանական անձն է, Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համայնքը կամ օտարերկրյա պետությունը, որի օգտին կամ ի շահ որի տրվել է կատարողական թերթը (հոդվ. 7): Բացի այդ, հայցի ապահովման միջոց ձեռնարկելու հնարավորությունը դատական ակտի կատարում պահանջելու հնարավորությամբ պայմանավորելը պետք է բխի դատական ակտի կատարմամբ շահագրգռված լինելու հանգամանքից, որպիսին կարող է առկա լինել ն՝ պատասխանողի, ն՝ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձանց պարագայում: Մասնավորապես, անտեսվել են երկկողմանի հայցերի առանձին տեսակներով ապահովման միջոցների կիրառման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հաշվի չի առնվել միակողմ հայցերով պատասխանողի կողմից նման միջնորդությամբ հանդես գալու հնարավորությունը: Դեռևս *ius Romanum*-ից իրավագիտությանը հայտնի են երկկողմանի հայցերը, երբ դատարանը, վեճը լուծելով, իրականացնում էր ն՝ հայցվորի, ն՝ պատասխանողի իրավունքների պաշտպանությունը: Ինչպես նշում է Դ. Դ. Գրիմը, «Հայցերն առավելապես իրավունքների պաշտպանության միակողմանի դրսևորում ունեն, *actiones simplices*՝ հայցվորը և պատասխանողն ունեն հակադիր շահեր, քանի որ հայցվորը ձգտում է հայցային պահանջների բավարարման, իսկ պատասխանողը պահանջում է, որպեսզի դատարանը մերժի հայցը: Մակայն հնարավոր են դեպքեր, երբ երկու կողմն էլ միաժամանակ և՛ որպես հայցվոր, և՛ որպես պատասխանող են հանդես գալիս՝ *actor est, et rei et actoris partes sustinet actiones duplices*, մասնավորապես՝ հողամասի սահմանագատման կամ սահմանների ճշտման հայցերի (*finium regundorum*), ժառանգության բաժանման (*familiae erciscundae*) և ընդհանուր համատեղ սեփականության բաժանման (*communi dividundo*) հայցերի պարագայում¹⁵: Անկախ հայցի երկկողմանի կամ միակողմանի բնույթ ունենալուց՝ ժամանակակից իրավընկալմամբ հայցի ապահովում նախաձեռնելու հնարավորությամբ պետք է օժտված լինեն գործն ըստ էության լուծող եզրափակիչ դատական ակտի կատարմամբ շահագրգռված սուբյեկտները՝ գործին մասնակցող անձինք: Այսպես, հայցվորի կողմից գործարքի անվավերության և անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ ներկայացվելու պարագայում պատասխանողը կարող է հայ-

¹⁵ Sté u ГРИММ Д. Д. Лекции по догме римского права, М., 2003, էջ 191:

ցի ապահովման միջոց ձեռնարկելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնել, որպեսզի երաշխավորի հնարավոր երկկողմանի ռեստիտուցիայի իրականացումը: Կամ՝ երկրորդ պատասխանողը, որը հիմնական պատասխանողի կողմից պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար սուբսիդիար պատասխանատվություն է կրում, կարող է միջնորդել դատարանին հիմնական պատասխանողի նկատմամբ կիրառել հայցի ապահովում, որպեսզի հայցը բավարարվելու պարագայում խուսափի հիմնական պատասխանողի կողմից չկատարած պարտավորությունները կատարելու բեռից: Տեսականորեն չի բացառվում նաև վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձի կողմից հայցի ապահովում նախաձեռնելու հնարավորությունը: Օրինակ՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի¹⁶ 405-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի փոխանցվելու (ցեսիայի) պարագայում պահանջը զիջած սկզբնական պարտատերը նոր պարտատիրոջ առջև պատասխանատվություն է կրում նրան փոխանցված պահանջի անվավերության համար, սակայն պատասխանատվություն չի կրում պարտապանի կողմից այդ պահանջը չկատարելու համար, բացի այն դեպքից, երբ սկզբնական պարտատերը նոր պարտատիրոջ առջև երաշխավորություն է ստանձնել պարտապանի համար (մեր կարծիքով՝ պետք է դիտարկել նաև պայմանագրով սուբսիդիար պատասխանատվություն սահմանելու դեպքը): Եթե պարտապանը պարտավորությունն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն չի կատարում՝ վկայակոչելով այն մասնակիորեն կամ ամբողջությամբ կատարված լինելու հանգամանքը, ապա պահանջը զիջողը գործին մասնակից է դարձվում որպես հայցվորի կողմում հանդես եկող վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ, որպիսի պայմաններում կարող է պատասխանողի նկատմամբ հայցի ապահովման միջոց ձեռնարկելու միջնորդություն ներկայացնել՝ ռեգրեսիվ հայցի հիման վրա պարտապանի կողմից ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն չկատարված պարտավորությունների բեռից խուսափելու համար:

Դատական պրակտիկայում և դատավարագիտության մեջ հայցի ապահովում նախաձեռնող սուբյեկտների շրջանակը որոշելն անհրաժեշտ է պայմանավորել հայցի ապահովման նպատակների ճշգրիտ սահմանմամբ: Հայցի ապահովումն առաջին հերթին մասնավոր շահի պաշտպանության դատավարական ինստիտուտ է, սակայն այն չի կարելի դիտարկել գուտ հայցվորի շահերի պաշտպանության տեսանկյունից, բացառապես համարել հայցվորի նյութաիրավական պահանջների հետագա կատարումն ապահովող կամ հնարավոր վնասները կանխող դատավարական կառուցակարգ: *Մեր կարծիքով՝ հայցի ապահովման նպատակը դատական ակտով հաստատված նյութական հարա-*

¹⁶ Ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ., ՀՕ-239, ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

բերությունների վերջնական իրացումն է, դատական ակտի ողջամիտ կատարման համար անհրաժեշտ և բավարար պայմանների երաշխավորումը, ինչով կարող են շահագրգռված լինել և դատարանը, և գործին մասնակցող անձինք:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք փաստել, որ հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ օժտված սուբյեկտների շրջանակը ճիշտ սահմանելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին վերախմբավորել այս ինստիտուտի կիրառման նպատակը՝ այն դիտարկելով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված նյութական իրավահարաբերությունների լիարժեք իրացման և հնարավոր վնասները ողջամտորեն բացառող դատավարական կառուցակարգ, որպիսին երաշխավորելու պարտականությունը և պատասխանատվությունը կրում է պետությունը: Հայցի ապահովում նախաձեռնելու հնարավորություն պետք է ունենան եզրափակիչ դատական ակտի կատարմամբ շահագրգռված սուբյեկտները՝ գործին մասնակցող անձինք, որոնք միմյանցից տարբերվում են շահագրգռվածության աստիճանով և բնույթով: Բացի այդ, հայցի ապահովման շրջանակներում անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք ներդնել այլ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կառուցակարգ, որպիսին երաշխավորելու նպատակով, գտնում ենք, որ հայցի ապահովման միջոցի փոխարինման, ձևափոխման, վերացման կամ հնարավոր վնասների հատուցման համար ապահովում պահանջելու միջնորդությամբ հանդես գալու հնարավորություն պետք է վերապահել նաև այն անձանց, որոնց նկատմամբ ձեռնարկվել է այդպիսի միջոց, կամ որոնց իրավունքների ու պարտականությունների վրա ազդում է հայցի ապահովման միջոցը:

ВАГЕ ОГАННИСЯН – Основные проблемы определения круга субъектов по гражданско-процессуальной структуре обеспечению иска в РА. – В статье рассмотрены и анализированы вопросы определения круга субъектов гражданско-процессуального механизма по обеспечению иска, в результате чего представлены особенности судебного статуса, реализации субъективных прав и законных интересов заявителей обеспечения иска.

Подчеркивается, что для правильного определения круга субъектов, имеющих право ходатайствовать о принятии мер по обеспечению иска, в первую очередь необходимо переосмыслить цель применения данного института, рассматривая его как процессуальный механизм полной реализации материальных правоотношений, установленных вступившим в законную силу судебным актом и судебную структуру, разумно исключая возможные убытки, каковая обязанность лежит на государстве.

Возможностью инициирования мер по обеспечению иска должны обладать субъекты, заинтересованные в исполнении итогового судебного решения, т. е. лица, участвующие в процессе, которые отличаются друг от друга степенью и характером заинтересованности.

Кроме того, в статье обосновано, что в контексте обеспечения иска необхо-

имо внедрить в гражданско-процессуальный кодекс РА механизм защиты прав и законных интересов иных лиц, для гарантии чего должна быть обеспечена возможность замены, преобразования, отмены мер по обеспечению иска или право требования возмещения возможных убытков и тем лицам, в отношении которых такие меры приняты, или чьи права и обязанности затрагиваются предпринятыми мерами.

Ключевые слова: *обеспечение иска, меры по обеспечению иска, двусторонний иск, встречное обеспечение, судебная инициатива, ответчик, защита прав других лиц*

VAHE HOVHANNISYAN – Key Issues of Determining the Scope of Subjects on the Civil Procedural Structure of Securing a Claim in the RA. – In the article, the author considers and analyzes the issues of determining the scope of subjects of securing a claim, as a result of which the peculiarities of realization of the judicial status, subjective rights and legal interests of the applicants for securing measures, are presented.

It is emphasized that in order to correctly define the scope of the subjects entitled to apply for taking measures to secure the claim, basically, it is necessary to reconsider the purpose of execution of this institution, considering it as the procedural mechanism which can reasonably exclude possible losses and tend to realize the material legal relations established by a judicial act which has entered into legal force, since the obligation of its guarantee and responsibility lies with the country.

The subjects interested in the execution of the final judicial act should have the opportunity to submit claim security measures, the scope of which should include the participants of the judicial proceedings with their distinctive interests.

On top of that, the article argues that in the context of securing a claim, it is necessary to regulate the protection of the rights and legitimate interests of others, which should be ensured, if the right to apply for replacement, transformation or revocation of a security or the right to claim compensation of possible losses will be provided for those persons against whom such measures have been taken or whose rights and obligations are affected by the undertaken measures.

Key words: *securing a claim, measures to secure a claim, bilateral claim, countering security, court initiative, respondent, protection of the rights of others*